

Sveriges lantbruksuniversitet
Fakulteten för landskapsplanering, trädgårds- och jordbruksvetenskap
Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning

Kyrkogårdens trädkrans

– hur förnyas den?

Erica Engström

Självständigt arbete 15 hp
Landskapsingenjörsprogrammet
Självständigt arbete vid LTJ-fakulteten, SLU
Alnarp 2013

Kyrkogårdens trädkrans– hur förnyas den?

The Tree Garland Encircling a Churchyard– how is it renewed?

Erica Engström

Handledare: Eva-Lou Gustafsson, SLU, Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning

Examinator: Tim Delshammar, SLU, Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning

Omfattning: 15 hp

Nivå och fördjupning: G2E

Kurstitel: Examensarbete för landskapsingenjörer

Kurskod: EX0361

Program/utbildning: Landskapsingenjörsprogrammet

Examen: Landskapsingenjör

Ämne: Landskapsplanering

Utgivningsort: Alnarp

Utgivningsmånad och -år: januari 2013

Omslagsbild: Erica Engström. Trädkransen Oxie kyrkogård.

Bilder: Erica Engström om ej annat anges

Serienamn: Självständigt arbete vid LTJ-fakulteten, SLU

Elektronisk publicering: <http://stud.epsilon.slu.se>

Nyckelord: *kyrkogård, trädkrans, träd, kyrkogårdsförvaltning, förnya, ersätta*

SLU, Sveriges lantbruksuniversitet
Fakulteten för Landskapsplanering, trädgårds- och jordbruksvetenskap
Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning

Förord

Under min studietid på landskapsingenjörsprogrammet vid SLU har kursen Kyrkogårdsförvaltning lämnat ett särskilt stort avtryck. Anledningen är att den behandlar många av mina intresseområden så som kulturhistoriska miljöer, växtkännedom, samt praktiska driftsfrågor ur förvaltningsperspektiv. I det här arbetet fick jag chansen att studera trädkransar på tre kyrkogårdar tillsammans med kunniga personer inom kyrkogårdsförvaltningarna. Samtalen med förvaltningarna gav en bra inblick i vilka praktiska problem och frågor de dagligen arbetar med och var en viktig pusselbit på min väg mot färdig landskapsingenjör.

Jag vill rikta ett stort TACK till de personer som tog sig tid att svara på mina frågor och delade med sig av sin kunskap mycket öppet och generöst.

TACK till min handledare Eva-Lou Gustafsson för dina alltid lika snabba svar och det engagemang du visat under arbetets gång.

Ett TACK vill jag även ge min studiekamrat Emma för dina synpunkter, uppmuntran och stöd längs vägen.

Erica Engström

Malmö januari 2013

Sammanfattning

Arbetet behandlar kyrkogårdens trädkrans utifrån förvaltningars arbete och erfarenheter med att förnya den. Trädkransarna anlades på kyrkogårdar från slutet av 1800-talet och in på 1900-talets början då man tänkte sig att träd runt kyrkogården skulle hindra sjukdomar från att spridas. Samtidigt förespråkade dåtidens trädgårdsideal symmetriska trädrader med jämna avstånd mellan träden. Trädkransen återfinns både i staden och på landsbygden och ofta i anslutning till en kyrkogårdsmur. Många av dessa trädkransar saknar idag träd som utgått på grund av ålder, sjukdomar och felaktig skötsel. Detta blev bakgrunden till arbetet där kvalitativa intervjuer och observation på kyrkogårdar utgör studiens resultat.

För att i framtiden undvika de problem man idag har där träden kommer i konflikt med fasta anordningar exempelvis murar, markbeläggningar och gravanordningar, väljer man ofta en ny placering för träden när trädkransen ska förnyas. Det är viktigt med välplanerade och långsiktiga åtgärder då träden ska växa på platsen i hundratal år framöver. Skötsel och nyetablering av träd är en betydande kostnad för förvaltningarna. De befintliga trädens status samt den aktuella kyrkogårdens förutsättningar har styr vilket tillvägagångssätt förvaltningen väljer för trädförnyelse. Samtliga studerade förvaltningar valde att successivt avverka de uppvuxna träden vilket gör att kyrkogårdens lummiga karaktär bevaras under processen. Det minskar också risken för negativa konsekvenser på kyrkogårdsmuren samtidigt som viktiga naturvärden inte går förlorade.

Kyrkogårdens historia och kraven på att bevara en kulturmiljö gör att återplantering av träd på kyrkogården är viktig. Samtidigt innebär länsstyrelsens krav på att bevara det kulturhistoriska värdet svårigheter för förvaltningarna vid återplantering av träd. Anledningen är att länsstyrelsen ofta förespråkar en enhetlig återplantering, med samma placering som den gamla och att samma art används. Ämnet har öppnat upp för nya frågeställningar som hur förvaltningarna och länsstyrelsen kan samverka, samt i vilken utsträckning vi verkligen ska bevara trädanläggningar och parkideal som inte är förenligt med dagens krav och kunskaper. Trädkransarna är sårbara på grund av svårigheten ersätta enstaka träd som dör ut. Bristen på variation i ålder och artrikedom hos trädbeståndet gör trädkransen särskilt utsatt för trädskjuddomar och förändringar i omgivningen till exempel klimatförändringar.

Innehållsförteckning

Förord

Sammanfattning

Inledning	1
<i>Bakgrund</i>	1
<i>Syfte</i>	3
Metod och material	3
<i>Disposition</i>	4
Litteraturbakgrund	5
<i>Begreppsförklaring</i>	5
<i>Förutsättningar för kyrkogårdens träd</i>	6
<i>Metoder för att förnya alléer och trädkerans</i>	8
<i>Trädkeransen och kyrkogårdsmuren</i>	10
Tre exempel	11
<i>Trädkeransen och kyrkogårdsmuren i Oxie</i>	11
<i>Allésystemet på Tegnérkyrkogården</i>	13
<i>Att bevara och samtidigt förnya vid Höja kyrkogård</i>	16
Intervjustudie	18
<i>Förvaltningarnas tillvägagångssätt</i>	18
<i>Problem med att förnya trädkeransen</i>	19
<i>Möjligheter att förnya successivt</i>	20
Diskussion	22
<i>Metoddiskussion</i>	22
<i>Resultatdiskussion</i>	22
<i>Slutsatser</i>	25

Referenser

Inledning

Bakgrund

Många kyrkogårdar i Sverige är omgärdade av kyrkogårdsmurar och i anslutning till dessa finns en trädkrans med träd placerade med jämna avstånd runt omkring kyrkogården. Trädkransen som företeelse tillkom under 1700-talet men blev vanlig under 1800-talets andra halva. Man trodde då att nergrävning av stoft på kyrkogården innebar att ohälsosamma ångor och smittsamma sjukdomar spreds genom luften och jorden. En trädkrans skulle förhindra denna spridning av sjukdomar och samtidigt inrama kyrkogården på ett sätt som var förenligt med dåtidens parkideal (Sörensen och Wembling 2008). Trädkransen blev först vanlig på centrala kyrkogårdar i anslutning till städerna för att senare, ibland en bit in på 1900-talet anläggas även på landsbygden. För flertalet landsbygdskyrkogårdar är trädkransen den dominerande vegetationen och kanske de enda träd som finns på kyrkogården. Även på större kyrkogårdar inne i städerna är träden i trädkransen starkt karaktärsskapande och symboliserar något mäktigt och värdefullt. Träden på kyrkogården kan ses som en viktig symbol för liv och växtkraft och vara viktiga i en sorgprocess och för att förstärka känslan av fridfullhet (Sörensen och Wembling 2008). Vi tar för givet att de finns där, samtidigt är det inte självklart hur man ska vårda och förnya dem så de kan leva vidare.

Kjell Lundquist, landskapsarkitekt och docent vid SLU Alnarp (1992), skriver vidare i *Kyrkogårdens gröna kulturarv* om hur kyrkogården som vi känner den idag har vuxit fram. Vegetationen i form av trädrader och trädkransar har en hundra till tvåhundraårig historia. Influenser från dåtidens parkideal och tankar om hygien ledde till att kyrkogården under 1800-talet utvecklades från vildvuxen äng eller betesmark till dagens gestaltade parkanläggning med träd, häckar och gångar. Trädkransen återfinns runt kyrkogårdarna både innanför och utanför kyrkogårdsmuren och består vanligtvis av en enkelrad med träd placerade med fem till åtta meters avstånd enligt barockens ideal (Lundqvist 1992). I samma bok skriver Rune Bengtsson, hortonom och försöksledare vid SLU Alnarp, att många av de plantor som användes i äldre kyrkogårdsplanteringar grävdes upp i naturen eller togs från gårdar som tillhörde församlingen. Då varje gård bidrog med plantor består trädkransen ofta av olika trädslag, i södra Sverige vanligtvis de inhemska lövträden som lind, alm och bok. Längre norrut förekommer björk, lönn och även gran och tall (Bengtsson 1992).

Tillvägagångssätt för att förnya trädkransen är ett intressant ämne då plantering och etablering av träd är en stor kostnad för den enskilda kyrkogårdsförvaltningen. Träden ska i bästa fall fungera på platsen i hundratals år framöver vilket gör att det är viktigt att åtgärderna är långsiktiga och välplanerade. Dessutom finns det kulturhistoriska aspekter och naturvärden att väga in, förutom att träden ska vara en del av den rekreativa miljön för besökaren, och passa in i den moderna kyrkogårdsdriften.

Att ersätta träd på kyrkogården är en aktuell fråga, vilket syns på de examensarbeten som redan är gjorda inom området. Adolfsson (2012) beskriver i sitt arbete de lagar som gäller när träd på begravningsplatsen ska förnyas och vilka myndigheter som är inblandade. Det framkommer att det råder oklarhet kring vilka riktlinjer och direktiv som gäller. Ingen lag har företrädare framför någon annan, flera myndigheter är inblandade, och stora lokala skillnader finns för hur man behandlar ärenden som rör träd. Flera av de intervjuade i studien nämner att synen på det gröna kulturarvet måste förändras och utvecklas. En intressant tanke som tas upp är hur 2000-talets kulturarv till framtida generationer ska belysa de kunskaper vi idag har om träd, deras sjukdomar och vår tids klimatförändringar som gör att vi nu planterar ett mer varierat växtmaterial. Vidare utreder andra studentarbeten vilka ersättningsarter som kan vara lämpliga på kyrkogården när de inhemska träden drabbas av sjukdomar, samt när man vill ha en större artrikedom. Jacobsén (2012) tar upp de inhemska träd som är drabbade av sjukdomar och som är vanliga på kyrkogården idag och föreslår ersättningsarter för dessa. De träd som behandlas är bok, hästkastanj, ask och alm. Utöver dessa föreslås även ersättning för lindens då den är kraftigt dominerande på kyrkogårdar i södra Sverige. Även Rosdahl (2012) har skrivit om vilka trädarter som kan ersätta de befintliga träden. Inriktningen här är träden som står placerade i trädkransen och det är i stort sett samma arter som tas upp

med tillägget att ersättningsträd även föreslås för beskuren ek då ett mindre skötselkrävande trädval passar bättre in i en modern kyrkogårdsdrift.

Det här arbetet behandlar inte enskilda arter utan beskriver istället vilka tillvägagångssätt som används när kyrkogårdens trädkrans ska ersättas. Det är nu, ungefär 200 år efter trädkransen som företeelse blev vanlig på kyrkogården, som man ställs inför problemet hur man ska hantera dess fortsatta liv. Träden är i många fall gamla, vanvårdade och utsatta för sjukdomar. Nya kunskaper om träd, hårdare krav på förvaltning och skötsel, och utökade användningsområden för kyrkogården, gör att vi måste utveckla samtidigt som vi ska förvalta ett kulturarv. När ett eller flera träd i trädkransen dör är det inte självklart hur detta ska hanteras.

Under en föreläsning i kursen kyrkogårdsförvaltning behandlade Alice Öberg från länsstyrelsen¹ ämnet trädkransens förnyelse. Hennes utgångsläge var att det kulturhistoriskt riktiga tillvägagångssättet är att totalavverka den befintliga trädkransen för att sedan nyplantera och på så sätt få ett enhetligt bestånd av nya träd. Tankar föddes då på att ta reda på om det finns andra och mindre radikala sätt att förnya trädkransar. En hypotes som funnits med under arbetets gång är om det är möjligt att arbeta med en mer successiv förnyelse av träden.

¹ Alice Öberg, handläggare Länsstyrelsen i Skåne. Föreläsning 2012-02-04.

Syfte

Syftet med arbetet är att utreda hur kyrkogårdsförvaltningar arbetar med att förnya trädkransen och vilka erfarenheter de har av detta. Förutom att ge en orientering och bakgrund inom ämnet är syftet också att verksamma inom kyrkogårdsbranschen ska kunna få inspiration och uppslag för sitt eget arbete vid förnyelse av träd på kyrkogårdar.

Frågeställningar kopplat till syftet är:

Vilka tillvägagångssätt har använts/kommer att användas när trädkransen ska ersättas?

Vilka problem ser förvaltningarna med arbetet att ersätta trädkransen?

Hur kan förvaltningarna arbeta med succession när trädrader ska bytas ut?

Metod och material

Litteratur till arbetet söktes med hjälp av kurslitteratur inom kursen kyrkogårdsförvaltning (LP0506). Sökning gjordes i Epsilon för att hitta närliggande arbeten gjorda vid SLU. För att hitta vetenskapliga artiklar gjordes sökning vid SLU-bibliotekets söksystem Primo samt databasen CAB Abstract. Sökord var: *trees, avenue, cemetery/graveyard*. Referenser från litteratur användes för att söka ytterligare källor. Att hitta litteratur som exakt behandlar ämnet visade sig vara svårt. Litteraturen användes därför för att ge en bakgrund till ämnet, medan intervjuer huvudsakligen användes för att svara på de uppsatta frågeställningarna.

Intervjuer genomfördes med personer inom kyrkogårdsförvaltningar som är insatta i trädfrågor. Intervjupersoner som valdes var inom förvaltningar där man hade pågående eller planerade ärenden kring förnyelse av trädkransar. Detta för att kunna diskutera utifrån ett specifikt fall. Urvalet skedde i samråd med Angela Sandell vid Movium som har ett brett kontaktnät inom kyrkogårdsförvaltningar. Vidare tillfrågades de personer som redan valts ut om deras kännedom om ytterligare lämpliga personer och studieobjekt. Tre personer har intervjuats i studien och tre tillhörande trädkransar på kyrkogårdar har studerats. Då intervjuerna utfördes på plats skedde även ett geografiskt urval, koncentrerat till södra Sverige.

Kvalitativa intervjuer som metod rekommenderas av Trost (2005) när man vill förstå sammanhang och hitta mönster. Intervjupersonerna besöktes på plats för att lättare kunna föra ett resonemang kring frågeställningarna samt ställa följdfrågor. Trost (2005) rekommenderar låg grad av standardisering och hög grad av strukturering när intervjuer genomförs vilket var utgångsläget för intervjuerna. Detta innebär att man inte följer en fast frågemall, utan att frågor tas i en följd som känns naturlig och följdfrågor och förtydliganden görs när det behövs. Hög grad av strukturering innebär att man i förväg har klart för sig vad man vill fråga om (Trost 2005).

De huvudfrågor som ställdes var de tre frågeställningarna som ska svara på syftet, alltså; hur man gått tillväga/ska gå tillväga, vilka problem som uppstår när man ska ersätta en befintlig trädkrans, samt hur man eventuellt har arbetat med succession. Utifrån svaren ställdes sedan följdfrågor kring detta.

Besöket bestod av en intervjudel som utfördes på intervjupersonernas kontor, samt ett studiebesök med rundvandring, observation och samtal på den kyrkogård där den aktuella trädkransen fanns. Studiebesöket syftade framförallt till att kunna ge en övergripande beskrivning av platsen samt bidra med erfarenheter till egen reflektion. Vid besöket fördes anteckningar under intervjun. Vid studiebesöket dokumenterades observationerna genom fotografier. Bilder är författarens egna om inte annat anges.

Intervjupersoner och studieobjekt i studien var:

Erik Ljungberg, landskapsingenjör vid Malmö kyrkogårdsförvaltning. I Malmö har man ett pågående ärende hos Länsstyrelsen som rör förnyelse av trädkrans samt restaurering av omkringliggande mur i Oxie, en landsortskyrkogård inom Malmö kyrkogårdsförvaltning.

Linda Lundin, landskapsingenjör vid Växjö kyrkogårdsförvaltning. I Växjö har man arbetat med en långsiktig trädplan för att byta ut alléerna på Tegnérkyrkogården. Tegnérkyrkogården är en central och relativt stor kyrkogård som präglas av ett strikt allésystem.

Jan Unnermann, trädgårdstekniker och kyrkogårdschef vid Ängelholms kyrkogårdsförvaltning. För Höja kyrkogård, en landsortskyrkogård utanför Ängelholm finns planer på att nyplantera en komplett trädkrans innanför den befintliga, samtidigt som den gamla trädkransen delvis finns kvar.

Som stöd inför analys av intervjumaterialet användes *Den kvalitativa forskningsintervjun* av Kvale (1997). Utifrån Kvales resonemang gjordes en *strukturering* i form av utskrift av materialet, en *klarläggning* genom att material sorterades efter de tre uppställda huvudfrågorna och oväsentligt material sorterades bort, och slutligen en *analys* enligt ad-hoc metod. Ad-hoc innebär enligt Kvale (1997) ingen standardmetod utan att man växlar fritt mellan olika tekniker för att ge materialet en mening.

Disposition

Arbetet består av en *Litteraturbakgrund* som inleds med en *Begreppsförklaring*. Vidare består litteraturbakgrunden av ett stycke som behandlar gemensamma *Förutsättningar för kyrkogårdens träd*, och ett stycke om de i litteraturen nämnda *Metoder för att förnya alléer och trädkransar* där den särskilda problematik som gäller ersättning av träd i sammanhängande trädtrader behandlas. Sist i litteraturstudien beskrivs förhållandena mellan *Trädkransen och kyrkogårdsmuren*.

De tre studerade trädkransarna beskrivs under rubriken *Tre exempel* och bygger på egna observationer och samtal med intervjupersonerna som skedde under rundvandring på kyrkogården. Efter det redovisas resultat av *Intervjustudie* utifrån de frågeställningar som ska svara på arbetets syfte. I *Diskussionen* diskuteras val av metod samt de viktigaste resultaten. Förslag till fortsatt forskning ges och slutsatser dras.

Litteraturbakgrund

Begreppsförklaring

Innan arbetet fortlöper behövs en förklaring av några begrepp.

Trädkrans, allé, trädrad

I Det nya landskapet skriver Gustavsson (1994) att definitionen på en allé är att den utgörs av minst en trädrad på var sin sida av en väg. Står träden i en ordnad rad på en sida av vägen benämns detta vanligtvis som en enkel trädrad. Enligt Miljöbalken består allén av minst fem lövträd längs en väg eller det som tidigare utgjort en väg, i ett i övrigt öppet landskap. Träden skall till övervägande del utgöras av vuxna träd (Förordning 1998:1252). Enligt Jordbruksverket definieras en allé som anläggning av minst sju träd ursprungligen planterade längs en väg. Anläggningen kan vara enkel eller dubbelsidig (Jordbruksverket 2012).

Trädkransen har stora likheter med allén på så sätt att träden utgör en arkitektonisk enhet, men återfinns inte alltid i anslutning till en väg utan är en trädrad som omringar kyrkogården och utgör dess yttre gräns. Vidare definition på trädkransen har sökts i litteratur samt genom att kontakta Regionmuseet Kristianstad som arbetar med kyrkogårdsfrågor, men ingen mer specifik definition liknande den som finns för allén hittades under arbetets gång.

Kyrkogård, begravningsplats

Begravningsplats är ett område som är anordnat för förvaring av avlidnas stoft eller aska. Begravningsplatser omfattar kyrkogårdar, andra gravområden, minneslundar och kolumbarier. *Kyrkogården* är en begravningsplats omkring en kyrka, vilket alltså begravningsplatsen inte behöver vara (Gröna fakta 2005). Kyrkogård är det begrepp som kommer att användas i detta arbete då det är det som i allmänhet används.

Kulturminneslagen, länsstyrelsen

Starkt styrande då det gäller kyrkogårdens utveckling är *Kulturminneslagen*. Lag om kulturminnen (1988) kap 4, skyddar kyrkogårdar anlagda före utgången av 1939. Dessa står under länsstyrelsens tillsyn och tillstånd från länsstyrelsen krävs för väsentliga förändringar. Begravningsplatserna skall vårdas och underhållas så att deras kulturhistoriska värde inte minskas eller förvanskas (Lag om kulturminnen, 1988). Praktiskt innebär detta att förvaltningarna söker tillstånd hos länsstyrelsen innan exempelvis nedtagning och nyplantering av träd får ske.

Begrepp inom begravningsverksamheten

Begravningslagen (1990) reglerar begravningsverksamheten, alltså de åtgärder som har direkt samband med förvaltning av allmänna begravningsplatser.

Huvudman för begravningsverksamheten är Svenska kyrkan förutom i Stockholm och Tranås där kommunen har huvudmannaskapet.

Begravningsavgift betalas av samtliga skattepliktiga medborgare och är skild från kyrkoavgiften som betalas av medlemmar i svenska kyrkan. Förutom kostnader i samband med begravning ska begravningsavgiften täcka skötsel av begravningsplatsen och förvaltandet av vår gemensamma kulturmiljö.

Gravrätt uppstår när en gravplats upplåts för gravsättning av en avliden. *Gravrättsinnehavaren* har ansvar för gravplatsen och får bestämma vem som ska gravsättas där. Gravrätten är vanligtvis 25 år (Gröna fakta 2005).

Successionsbegreppet

Succession inom vegetationsbyggnad är ett begrepp från ekologin där det beskriver ett ekosystems långsamma förändring. Succession kan ses som en komplex process som driver vegetationen mot förändring i karaktär, struktur och sammansättning (Dunnett och Hitchmough 2004). Att efterlikna naturen är något som används i urbana sammanhang genom att skapa flerskiktade och artrika vegetationssystem. Det skapar en känsla av natur och är rika på mångfald, både biologisk och upplevelsemässig. Flerskiktade och artrika växtsamhällen är bättre anpassade till förändringar i omgivningen, som klimatförändringar eller trädjukdomar. De kan fungera i pedagogiskt syfte eller som uppsamlare av partiklar i trafiksammanhang och används därför ofta i offentliga sammanhang (Gröna fakta 2009). I det här arbetet behandlas successionsbegreppet som sådant inte mer ingående. Här avses huvudsakligen Nationalencyklopedins förklaring av succession vilken är: *inträde* i någons ställe eller *efterträddande*. Ett antagande är att trädtrader som är starkt präglade av arkitektur exempelvis alléer, är en motsättning till succession. Det blir ett problem när de gamla träden dör ut utan att det finns nya som tar vid.

Förutsättningar för kyrkogårdens träd

Lag om kulturminnen (1988) reglerar hur vi ska hantera kyrkogårdens träd. Samtidigt finns också naturvärden som är viktiga att bevara. Att dessa två synsätt till stor del står i konflikt till varandra belyses av Bo Sundin, professor i Idéhistoria (2001). I naturvårdsverkets *Åtgärdsprogram för särskilt skyddsvärda träd i kulturlandskapet* (2004), anges att många av landets kyrkogårdar har höga naturvärden. Träd som anses som särskilt skyddsvärda är jätteträd, träd som är mycket gamla och träd med grova hålrum. Målet är att dessa träd inte ska minska till antal och att de inom varje enskild trädmiljö inte ska minska med mer än 15 procent fram till år 2014. I ett examensarbete behandlar Ramsauer (2011), konflikten mellan ovan nämnda åtgärdsprogram från Naturvårdsverket och säkerheten för besökare, personal och föremål på kyrkogården. Säkerheten prioriteras högt av förvaltningarna som ofta inte vet vad ett särskilt skyddsvärt träd innebär. Förvaltningarna får ofta olika besked från länsstyrelsens kulturmiljöenhet och naturvårdsenheten inom samma instans. I sin diskussion rekommenderar Ramsauer att man funderar på spridningsförmågan hos de arter som lever på träden innan man avverkar till exempel en hel allé. Ur sitt perspektiv som biolog förordar hon att man tänker på succession och biologisk mångfald och inte enbart på arkitektoniska värden när det gäller träd (Ramsauer 2011).

Ett växttekniskt problem för träden på kyrkogården är att det inte är någon naturlig växtplats. Även om ståndortsförhållandena skiljer sig mellan olika kyrkogårdar finns vissa gemensamma förutsättningar. Vissa av de svårigheter som tas upp för träd i stadsmiljö gäller även för kyrkogårdens träd. Örjan Stål (2001) behandlar konflikten som råder under mark mellan trädens rötter och teknisk infrastruktur som kablar och vattenledningar. Dessa förhållanden gäller inte bara staden utan kan i stor utsträckning överföras till kyrkogården. Problemet med täta markbeläggningar som hårdgjorda ytor återfinns även på många kyrkogårdar i form av singel och packat stenmjöl. Förutom den minskade genomsläppligheten detta innebär medför det också en utebliven tillförsel av organiskt material som är viktigt för trädens näringsförsörjning (Stål 2001).

Trädrötter blir avgrävda i samband med större schaktarbeten för vägar, parkeringsplatser och liknande. Dessutom sker på kyrkogården regelbunden grävning i samband på gravsättning som påverkar träden i varierande utsträckning. Hur detta påverkar trädens vitalitet på sikt verkar vara ett ännu outforskat område. Klaus Vollbrecht, trädgårdsingenjör och arborist, (1992) berör ämnet genom att hävda att lindens lämplighet på kyrkogården beror just på dess goda förmåga att generera nya rötter. På kyrkogården finns en stark tradition med formbeskränning och hamling av träd vilket förstärker lindens ställning som ett lämpligt trädslag då den klarar detta väl. Förutom linden nämns oxel, ek och hästkastanj som lämpliga träd för trädkransen (Vollbrecht 1992). Sedan detta skrevs har nya frågeställningar och kunskaper framkommit. Förutom de sjukdomar som drabbat flera av våra inhemska trädslag har Henrik Sjöman et al (2012) uppmärksammat att linden dominerar som stadsträd i Norden. Därför föreslås ökad artrikedom för att minska risken för sjukdomar samt uppnå mer hållbara trädbestånd (Sjöman et al 2012).

Under de hundra till tvåhundra år som dagens uppvuxna träd funnits på kyrkogården har de utsatts för varierande skötselregimer. Formbeskrning och hamling har traditionellt sett varit vanligt (Vollbrecht 1992). Vollbrecht (1992) menar att formbeskrning och hamling är biologiskt acceptabla metoder om man startar med unga träd och fortsätter beskrningen regelbundet. Ett vanligt fel är att denna skötsel har uteblivit i takt med rationaliseringar inom förvaltningarna. Vidare skriver han att det utan jämförelse största problemet för kyrkogårdens träd är stympning som skett av träd som man ansett växt sig för stora (Vollbrecht 1992). Till skillnad från många offentliga grönytor har skötseln på kyrkogårdar skett i egen regi och inte lagts ut på entreprenad vilket idag är vanligt vid annan grönyteskötsel. Idag ökar antalet kyrkogårdsförvaltningar som lägger ut sin skötsel på entreprenad framförallt i Danmark men även i Sverige. Angela Sandell och Jenny Kirsten Bille (2012) skriver i ett Gröna fakta om svårigheten att lägga ut kyrkogårdsskötseln på entreprenad. De frågar sig vad som händer med ”de mjuka värdena” som kunskap om platsen och mötet med kyrkogårdsbesökarna om kyrkogårdsskötseln läggs ut på entreprenad (Sandell och Bille 2012).

Om man förutsätter att träden på grund av störda markförhållanden och felaktig skötsel i många fall har nedsatt vitalitet, problematiseras trädkransen dessutom av Levin och Schroeder (2006) som beskriver träd som växer tillsammans i bestånd. Dessa träd har inte byggt upp en stark förankring i marken och inte heller kraftig stam och grenar utan stabiliserar i stor utsträckning varandra. Om träd i ytterkanten av beståndet avlägsnas hamnar tidigare skyddade träd på en utsatt plats och kan bli en säkerhetsrisk vilket blir en viktig faktor när gamla träd tas ner (Levin och Schroeder 2006).

Metoder för att förnya alléer och trädkrans

Genom skriften *Trädvård på kyrkogårdar* som ges ut av länsstyrelsen i Hallands län har kulturmiljö- och naturmiljöenheten försökt sammanställa gemensamma riktlinjer för att förnya kyrkogårdens trädbestånd. Det anges att trädkransen ofta är det mest karaktärsskapande och dominerande elementet. Höga krav ställs på vård av befintliga träd samt på återplantering av nya menar länsstyrelsen (2009). Det är viktigt att bevara den enhetliga prägeln i trädrader vilket gör det motiverat ur ett kulturhistoriskt perspektiv att avverka även friska träd och sedan återplantera hela kransen. I nästa stycke skriver man motsägelsefullt att trädkransen har särskilt stor betydelse i ett öppet landskap och att trädkransen i normalfallet förnygras successivt och att enstaka skadade träd ersätts med nya (Länsstyrelsen Hallands län 2009).

Vollbrecht (1992) beskriver fyra metoder för att förnya kyrkogårdens trädbestånd. Dessa är *luckplantering*, *etablering av trädrader på fria ytor*, *avverkning och nyplantering* samt *trädvårdsplan*. Han menar att plantering i luckor kan vara en bra lösning om trädbeståndet i stort är intakt och friskt. Vidare är avstånden till de befintliga träden avgörande för hur bra luckplanteringen lyckas. Då träden i trädkransen ofta står tätt placerade kan det vara bättre att ta bort två äldre träd för att plantera ett nytt. En försiktig beskärning och gallring av trädens kronor kan också behövas för att ge ökad ljustillgång för de nya träden (Vollbrecht 1992). I boken *Svenska landsvägsalléer* diskuterar Bengtsson (1996) de problem som finns med luckplantering och sina erfarenheter av att resultatet sällan blir tillfredställande. De nya träden utsätts för starkt konkurrens av de befintliga i form av beskuggning och rotkonkurrens under mark. Om kraven på ett enhetligt uttryck är mindre än vid exempelvis slott och herrgårdar, som vid landsvägsalléer, kan metoden användas (Bengtsson 1996).

Att plantera nya träd i luckor ses ofta som ett kulturhistoriskt felaktigt tillvägagångssätt. Om detta skriver landskapsarkitekt Klaus Stritzke (1995) i texten *Förnyring av en allé*, att luckplantering är en del av den svenska parkkulturen och spår efter detta återfinns i många svenska alléer. En total återplantering är däremot ett mycket ovanligt inslag i kulturbilden menar han. Vidare ger han exempel på när han själv, med gott resultat, använt luckplantering mellan de uppvuxna träden för att förnya en hel allé. De gamla träden som var lönnar hamlades vid två tillfällen för att ge de nya plantorna tillräckligt med ljus och planeras slutligen att avlägsnas när de nya träden nått tillräcklig storlek (Stritzke 1995). Kjell Lundquist har som redaktör för tidskriften kommenterat Stritzkes artikel genom att hävda att allén är ett levande gestaltungs-element med en begränsad omloppstid beroende på vilka arter som ingår. De åtgärder som Stritzke föreslår är ovanliga i Sverige menar Lundquist i sin kommentar om artikeln. Den metod som vanligtvis används är att återplantera längre alléträckor samtidigt och eventuellt behålla enstaka träd i de fall det är motiverat ur kulturhistoriska eller biologiska skäl. I bevarandesammanhang är de två metoderna inte varandras motsatser då alléerna i båda fallen ses som kulturhistoriska landskapselement. Motsatsen enligt Lundquist, skulle i sådana fall vara att se alléträden enbart som boplatser för rödlistade arter och förvandla alléer till högstubbar, något Lundquist ställer sig starkt kritisk mot (Stritzke 1995).

Om etablering av träd på fria ytor anger Vollbrecht (1992) att det på många kyrkogårdar är svårt på grund av platsbrist. I de fall där möjligheten finns har man en enastående chans att med tiden förnya trädbestånden. När de unga träden har uppnått en acceptabel storlek kan äldre delar avlägsnas menar han.

Om trädbestånden är gamla och har stora luckor, samt stor andel träd med nedsatt vitalitet som bedöms innebära en säkerhetsrisk, kan totalavverkning med efterföljande nyetablering av träd vara det bästa alternativet. Nackdelar med metoden är det skapar en stor tomhet på kyrkogården, att den blir ekonomisk kostsam, samt att en så radikal åtgärd väcker känslor och bör föregås av information till allmänheten (Vollbrecht 1992). När lindallén i kungliga parken vid Drottningholm skulle bytas ut år 1993 användes metoden totalavverkning samt nyplantering. Då det rörde sig om 856 träd skedde åtgärderna etappvis under flera år. Flera faktorer avgjorde valet av tillvägagångssätt, till exempel att träden under 1950-talet blivit stympade och därmed fått problem med svampangrepp. Trädens dåliga status samt det höga kulturhistoriska värdet gör att man valde denna metod. Målet var att återplantera i syfte att återskapa parkens ursprungliga barockideal vilket gjorde att man prioriterade ett enhetligt uttryck (Isaksson 1993).

En annan metod för att förnya alléer beskrivs av Marit Engquist (2006) där hon i sitt examensarbete beskriver en bevarandeplan för alléer vid Barsebäcks gods. Det går ut på att man driver upp ett skott från det gamla trädet man tagit ner. Metoden kan vara bra om man vill behålla det ursprungliga växtmaterialet. Här tar hon även upp att en nackdel med metoden är att skottet inte alltid kommer mitt på stubben. Fördelar är förutom att man bevarar den genetiska mångfalden, även ekonomiska fördelar då inköp av nya plantor och planteringskostnader inte blir aktuellt (Engquist 2006).

När alléer nyplanteras är avståndet mellan träden viktigt. Patrik Olsson, kulturgeograf och Åsa Jakobsson, biolog (2005) skriver i *Alléhandboken* att de flesta alléer har ett trädavstånd på sju till nio meter. Här ger man rådet ur ett kulturhistoriskt perspektiv att plantera med samma avstånd som tidigare. Om det inte görs bör man dokumentera det gamla avståndet och så långt som möjligt försöka hålla det ursprungliga planteringsavståndet. Man anger även att man ur naturvårdssynpunkt bör undvika långa avstånd då det minskar spridningsmöjligheterna för växter och djur. Ur ett trädvårdsperspektiv är det bättre med stora avstånd för att ge träden möjlighet att utvecklas. Trädens form, vilket trädslag man väljer och dess slutliga storlek är viktigt när man väljer avstånd på alléträden. Historiskt sett har alléträden planterats mitt emot varandra utom i undantagsfall där de planterats sicksack. Att plantera sicksack gör att trädets krona får en bättre möjlighet att utvecklas (Olsson och Jakobsson 2005).

Couch (1994) sammanfattar i en artikel från Storbritannien de erfarenheter som ligger till grund när alléer ska förnyas. De kulturhistoriska värdena är överordnade och man menar att det är viktigt att återplantera samma arter och med samma planteringsavstånd som det ursprungliga. Trots att allén kan ha genomlevt olika skötselstrategier och kompletteringsplanteringar under sin livstid anses det viktigt att återskapa den ursprungliga intentionen. Dock nämns tillfällen när detta ändå måste frångås och dessa är; när det inte passar alléns nuvarande användning, om trädens placering inte passar den nutida markanvändningen, samt om det finns ekonomiska begränsningar (Couch 1994).

Trädkransen och kyrkogårdsmuren

Ett särskilt problem när det gäller trädkransens träd är att de ofta står placerade nära en kyrkogårdsmur. I *Kyrkogårdsmuren kultur och konstruktion* skriver Svala (2010) att träd i anslutning till murar ofta är besvärligt då trädens stam och rötter kan flytta på muren. Samtidigt ger träden skugga som har en utjämnande effekt i soliga lägen. Förutom det bidrar träden till dränering som är gynnsamt för muren. Om träden tas bort kan det vara bra att ersätta dem med nya med hänsyn till att inte förändra förutsättningarna för muren i för stor utsträckning.

Historiskt sett är kyrkogårdsmuren som företeelse samtida med kristendomens intåg då den anlades som stödmur för att ge en plan yta för gravsättningar. Den avgränsade samtidigt kyrkan från den övriga marken och blev därmed både stödmur och hägnad för att stänga ute betande djur och var ursprungligen gjord av trä. I samband med ökad bebyggelse blev det ont om virke och trä krävde också underhåll. År 1764 påbjöd ett kungligt brev att kyrkogårdsmuren skulle utföras i gråsten utan murbruk, en så kallad kallmur. Träden planterades senare runt själva kyrkogården, ofta på insidan av den befintliga muren. Där var de skyddade från betande djur och löpte ingen risk att tas som virke av befolkningen. Idag, mer än 100 år senare, har dessa träd nått en anseelig storlek och påverkar murarna mer eller mindre. Träden är ofta yngre än muren. När de riktigt gamla murarna anlades fanns inga träd på kyrkogården eller i anslutning till muren menar Svala (2010).

Tre exempel

Trädkransen och kyrkogårdsmuren i Oxie

Figur 1. Lindar mot mur på Oxie kyrkogård. Oxie kyrkogård 2012.

Oxie kyrkogård inom Malmö kyrkogårdsförvaltning är trots sin närhet till staden en mindre landsbygdskyrkogård som ligger insprängd bland villabebyggelse. (se figur 3 för plan över kyrkogården). Kyrkogårdens storlek är ungefär ett hektar. På förvaltningens hemsida skriver man att de äldsta delarna av Oxie kyrka härstammar från medeltiden. Vid 1800-talets början var Oxie kyrkogård enbart en mindre fyrkant av gräsvall kring kyrkan. Efter år 1820 anlades gångar och träd planterades. Kyrkogården har sedan byggts ut i olika etapper under årens lopp (Svenska kyrkan, Malmö kyrkogårdsförvaltning 2012).

Ljungberg² berättar att kyrkogården har stor andel aktiva gravplatser och att nya gravsättningar sker frekvent. Trädkransen består nu enbart av lind, *Tilia cordata*, sedan askar, *Fraxinus excelsior*, avlägsnats i trädkransens norra sida. Den norra sidan saknar nu helt träd och det är denna som är aktuell att återplantera enligt Ljungberg³. Den befintliga trädkransen består av träd planterade i gräsyta och träd som är planterade i grusgångar. Lindbeståndet bedöms som vitalt men är ändå problematiskt eftersom trädens rötter växer in i kyrkogårdsmuren som omringar kyrkogården (se figur 1). Trädens placering nära muren gör att stammen ligger an direkt mot muren och har orsakat sprickor i den. Förutom problematiken med trädkrans och kyrkogårdsmur lutar muren påtagligt ut mot angränsande villatomter. Det finns ett pågående ärende hos länsstyrelsen angående kyrkogårdsmuren. Från förvaltningens sida har man bedömt att rasrisken är stor. Muren har enligt blivit utsatt för felaktigt underhåll då det från början var en ofogad kallmur som sedan har fogats på grund av okunskap. Det gör att vatten har samlas i muren och trädrötter har sökt sig dit. Förvaltningen vill bygga upp muren på nytt då man anser att risken för försämring är stor. Förnyelse av trädkransen blir aktuell då beslut är taget angående hur muren ska hanteras enligt Ljungberg⁴. Förvaltningen har en långsiktig plan för att hela trädkransen ska nyplanteras och har därför återtagit gravar där gravrätten har gått ut med tanke på att kunna etablera träd i befintliga gräsytor längre ifrån kyrkogårdsmuren (se figur 2). Det är i första hand den sida som idag inte har några träd som man kommer att återplantera medan trädkransens resterande sidor blir aktuella längre fram berättar Ljungberg⁵.

Figur 2. Återtagna gravar planeras bli ny placering av träd. Oxie kyrkogård 2012.

² Erik Ljungberg, landskapsingenjör Malmö kyrkogårdsförvaltning. Intervju 2012-09-19.

³ Ibid.

⁴ Ibid.

⁵ Ibid.

Datum: 2010-04-22 11:14:37 Skala: 1:550

Oxie kgd

Figur 3. Plan över Oxie kyrkogård. Källa: Malmö kyrkogårdsförvaltnings hemsida, författarens anteckningar.

Allésystemet på Tegnérkyrkogården

Enligt en informationsbroschyr om Tegnérkyrkogården invigdes kyrkogården 1809 och ritades av arkitekt Fredrik Magnus Piper. Kyrkogården omfattade då ett hektar och har sedan utvidgas ett antal gånger vilket gör att den i dag omfattar fyra och en halv hektar (se figur 8 för plan över kyrkogården). Kyrkogårdens nuvarande utformning fick kyrkogården 1923 då Gunnar Wetterberg gav anläggningen klassicistiska drag med ett strikt rutsystem av alléer och vägar (Kyrkogårds- och Fastighetsförvaltningen Växjö). (se figur 4).

Figur 4. Tegnérkyrkogårdens raka allésystem. Tegnérkyrkogården 2012.

På Tegnérkyrkogården som ligger i centrala Växjö är en förnyelse av trädkrans och alléer redan påbörjad. Kyrkogården är en stor stadskyrkogård och fungerar tack vare sin centrala placering även som genomfart och park. Känslan på kyrkogården är mäktig i och med de stora alléträden som omger kyrkogården och dess gångsystem. Flera alléer har redan ersatts med start 2005 enligt Lundin⁶. I alléerna som ursprungligen bestod av lind, *Tilia cordata*, har samma art återplanterats då länsstyrelsen inte gav tillstånd till byte av art. En mur av tegel omringar kyrkogården och innanför den en trädkrans som har flera luckor eftersom att träd har utgått. Det som återstår av den gamla trädkransen är lind samt pelarek, *Quercus robur f. fastigiata*, som finns vid huvudingångarna. Trädkransen södra sida gränsar till järnvägen och är den man hittills har ersatt. Här hade man ursprungligen ett blandat artbestånd med bland annat björk, *Betula pendula*, och skogslönn, *Acer platanoides*, enligt Lundin⁷. Dessa är nu ersatta med ett enhetligt bestånd av lind. Varför

Figur 5. Ny trädkrans planterad två meter från muren på Tegnérkyrkogården.

man ersatte den sida som ursprungligen bestod av blandade arter med enbart lind är oklart enligt Lundin⁸. I framtiden planerar man att välja in fler arter när resterande delar ersätts. När trädkransens södra sida förnyades flyttade man även ut den från muren. Avståndet från kyrkogårdsmuren till de nya träden är nu två och en halv meter berättar Lundin⁹. (se figur 5). Alléerna har hittills återplanterats med samma antal träd som det ursprungliga även om träden idag har nya placeringar där de inte kommer i konflikt med fasta anordningar säger Lundin¹⁰.

⁶ Linda Lundin, landskapsingenjör Växjö kyrkogårdsförvaltning. Intervju 2012-10-09.

⁷ Ibid.

⁸ Ibid.

⁹ Ibid.

¹⁰ Ibid.

Placeringen av träden kan ändå vara problematisk i de fall man inte kunde hitta lämpliga platser, eller med tanke på kraven på framkomlighet (se figur 6 och 7).

Figur 6. Svårt att hitta nya placeringar och ändå behålla alléavståndet. Tegnérkyrkogården 2012.

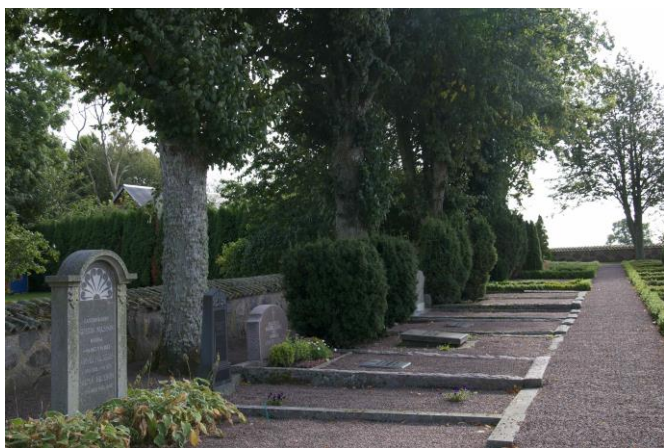
Figur 7. Kraven på framkomlighet försvårar placeringen av träd. Tegnérkyrkogården 2012

Att bevara och samtidigt förnya vid Höja kyrkogård

Figur 9. Trädkransen i Höja saknar flera träd. Höja kyrkogård 2012.

storlek är strax under ett hektar vilket gör den likvärdig med Oxie kyrkogård. Trädkransen är inkomplett då sjuka almar, *Ulmus glabra*, och hästkastanjer, *Aesculus hippocastanum*, med dålig status redan har avverkats berättar Unnerman¹³. (se figur 9). Den återstående trädkransen består av lind, skogslönn och hästkastanj med linden som dominerande art. Trädkransens södra sida består av lindar som är yngre än resterande träd. Dessa är troligtvis planterade någon gång under mitten på 1900-talet enligt Unnerman¹⁴. Flera av de äldre lindarna har ursprungligen hamlats men hamlingen har nu upphört sedan många år tillbaka. Dessa lindar har fått ett onaturligt växtsätt. Förutom hamling har en del större beskärningar skett vilket gör att det förekommer röta i vissa träd. Kyrkogården har utvidgats över tid och rester av den ursprungliga trädkransen och kyrkogårdsmuren syns.

Figur 10. Kyrkogårdens gravplatser och grusgångar gör det svårt att flytta träden längre från muren vid ena sidan. Höja kyrkogård 2012.

I Höja som är en mindre by utanför Ängelholm finns en kyrkogård med en äldre trädkrans. Information om kyrkogårdens historia finns inte dokumenterad enligt Unnerman¹¹. Kyrkan är uppförd 1882 och träden är troligtvis planterade omkring sekelskiftet mellan 1800 och 1900 säger Unnerman¹². (se figur 11 för planskiss över kyrkogården). Trädkransen utgör de enda träden på kyrkogården förutom ett vårdträd i form av en ek, *Quercus robur*. Omgivningarna består av åkermark och villabebyggelse. Kyrkogårdens

Träden i trädkransen växer in i muren och har tryckt bort stenar i denna. Detta gör att placeringen av trädkrans nära muren ses som problematiskt berättar Unnerman¹⁵. Det finns planer på att nyetablera en komplett trädkrans innanför de befintliga träden medan dessa finns kvar och allteftersom gallra och så småningom avlägsna dem. Kyrkogården har få nya gravsättningar varje år vilket gör att det finns gott om lediga ytor för nya placeringar av träd. Trots detta kan det bli problem att etablera trädkransen längre ifrån muren på grund av kulturgravar och befintliga grusgångar som är inte går att ändra på säger Unnerman¹⁶. (se figur 10).

¹¹ Jan Unnerman, kyrkogårdschef Ängelholms kyrkogårdsförvaltning. Intervju 2012-06-27.

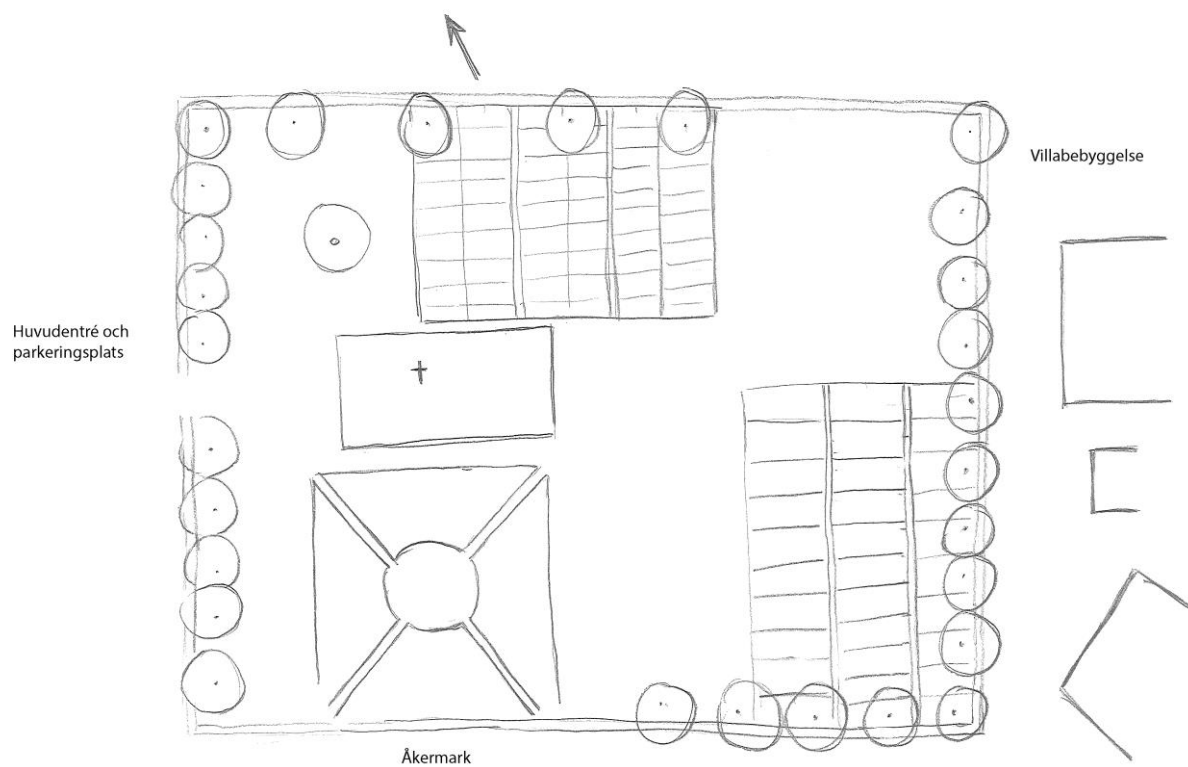
¹² Ibid.

¹³ Ibid.

¹⁴ Ibid.

¹⁵ Ibid.

¹⁶ Ibid.

Figur 11. Planskiss Höja kyrkogård.

Intervjustudie

Förvaltningarnas tillvägagångssätt

För de tre studerade kyrkogårdarna var utgångsläget att flera träd i trädkransen saknades vilket gjorde att förvaltningarna började tänka på hur man skulle gå tillväga när kransen skulle förnyas. I Oxie utanför Malmö väljer förvaltningen att i första hand plantera nya träd längs kyrkogårdens norra sida då denna nu helt saknar träd säger Ljungberg¹⁷. För Tegnérkyrkogården var det stormen Gudrun 2005, då många träd på kyrkogården blåste omkull, som ledde till att resterande trädbestånd inventerades. Många av de kvarvarande träden bedömdes ha nedsatt vitalitet och man beslutade sig för att förnya hela kyrkogårdens allésystem enligt en trädvårdsplan berättar Lundin¹⁸. Växjö kyrkogårdsförvaltning valde här att totalavverka hela alléen samt trädkransens södra sida för att nyplantera dessa. Man prioriterade att varje enskild trädrad skulle vara enhetlig och därför återplanteras vid samma tidpunkt berättar Lundin¹⁹. Även i Höja var utgångsläget inför förnyelse att träd hade utgått på grund av sjukdom och successivt avverkats för att undvika säkerhetsrisk. När förvaltningen nu står inför ett ställningstagande hur man ska förnya den gamla trädkransen vill man prioritera att ha kvar en stor del av de gamla träden, samtidigt som en komplett trädkrans nyplanteras innanför den befintliga säger Unnerman²⁰. Trots ett liknande utgångsläge med ett flertal saknade träd har förvaltningarna alltså valt att använda tre skilda tillvägagångssätt vid förnyelse.

Förutom att det är styrande hur många träd som redan har utgått och de befintliga trädens status, tänker man på trädkransens arkitektoniska karaktär och vilka arter som ingår när man väljer hur den ska förnyas säger Ljungberg²¹. Om trädkransen består av blandade arter och inte är starkt enhetlig är valet av förnyelsemetod också friare och exempelvis luckplantering kan bli aktuell, menar han. Vidare berättar Ljungberg²² att de även tänker på vilka trädarter som ingår innan man beslutar sig för om man ska totalavverka samtliga träd eller låta en del träd stå kvar. Han menar att det är lättare att ta ner även friska träd till förmån för arkitektur om det rör sig om pionjärarter som inte beräknas bli långlivade. När man ställs inför frågan att ta ned ett uppvuxet träd av en art som beräknas kunna bli mycket långlivad är man mer eftertänksam enligt Ljungberg²³.

På Tegnérkyrkogården visade en trädinventering att många av de träd som stod kvar efter stormen kunde vara en säkerhetsrisk. Här prioriterades säkerheten högt vilket gjorde att en ganska radikal avverkning skedde relativt omgående. Det blev då naturligt att man först återplanterade de trädrader där flest träd hade blåst ner eller avverkats berättar Lundin²⁴. Trädkransen kommer fortsättningsvis att förnyas enhetligt åt respektive väderstreck för att på så sätt ändå bibehålla enlighet karaktär. Detta innebär att träden vid varje sida planteras vid samma tidpunkt. Det är också viktigt att plantera stora träd för att kransen ska kännas värdefull och karaktärsskapande under hela förnyelseprocessen enligt Lundin²⁵. I Höja har träd avverkats i takt med att de har blivit ett problem eller drabbats av sjukdomar utan att nya träd återplanterats. Det har gjort att man nu, många år efter att de första träden togs bort, har en trädkrans med stora luckor. Då träden i trädkransen i stort sett är de enda på kyrkogården, tänker man behålla flera av de gamla träden och successivt avlägsna dessa i takt med att de nya träden växer upp säger Unnerman²⁶.

För de tre studerade kyrkogårdarna har man i samtliga fall problem med att trädkransen är placerad allt för nära en kyrkogårdsmur. Denna konflikt har blivit avgörande för hur man väljer att förnya trädkransen då man vill undvika att samma problem inträffar i framtiden. I Oxie där murproblemet är ett pågående

¹⁷ Erik Ljungberg, landskapsingenjör Malmö kyrkogårdsförvaltning. Intervju 2012-09-19.

¹⁸ Linda Lundin, landskapsingenjör Växjö kyrkogårdsförvaltning. Intervju 2012-10-09.

¹⁹ Ibid.

²⁰ Jan Unnerman, kyrkogårdschef, Ängelholms kyrkogårdsförvaltning. Intervju 2012-06-27.

²¹ Erik Ljungberg, landskapsingenjör Malmö kyrkogårdsförvaltning. Intervju 2012-09-19.

²² Ibid.

²³ Ibid.

²⁴ Linda Lundin, landskapsingenjör Växjö kyrkogårdsförvaltning. Intervju 2012-10-09.

²⁵ Ibid.

²⁶ Jan Unnerman, kyrkogårdschef, Ängelholms kyrkogårdsförvaltning. Intervju 2012-06-27.

ärende hos länsstyrelsen avvaktar man återplantering av träd innan man vet om man får tillstånd att restaurera kyrkogårdsmuren. Vid planering inför en nyplantering av träd har man återtagit gravar i syfte att etablera träd där. Detta för att få ett större avstånd från muren berättar Ljungberg²⁷. Liknande tankar finns i Tegnérkyrkogårdens trädplan där de träd som redan nyplanterats har placerats ungefär två och en halv meter från muren. När trädkransens övriga sidor ska förnyas står man inför problemet att hitta placeringar där träden inte hamnar i konflikt med muren. Det finns planer på att ändra en befintlig gångväg samt återta utgångna gravrätter för att hitta placeringar längre från kyrkogårdsmuren enligt Lundin²⁸. Trädraden i Höja ska enligt Unnerman²⁹ sättas innanför de befintliga träden vilket innebär att de nya träden placeras några meter bort från muren. Ljungberg³⁰ berättar att man har man erfarenhet att sättningar i muren kan uppstå flera år efter att träd har avlägsnats om det finns trädrotter i muren som förmultnar vilket gör att man undviker att ta bort samtliga träd vid samma tillfälle. När alléer och trädkrans skulle förnyas i Växjö nämndes metoden att driva upp stubbskott som ett förslag. Förvaltningen tyckte att detta kändes intressant ur ett bevarandeperspektiv men använde aldrig metoden då man prioriterade att hitta nya, mer oproblematisksa placeringar för träden säger Lundin³¹.

Problem med att förnya trädkransen

Ljungberg³² menar att kraven från länsstyrelsen försvårar arbetet med att förnya trädbeståndet. Förvaltningen upplever att begravningsverksamheten krockar med de kulturhistoriska ideal som länsstyrelsen anser att man ska behålla. Förvaltningen ska stå för kostnaden för de åtgärder som länsstyrelsen beslutar om även om man anser att de är felaktiga. Det är dessutom förvaltningens ansvar att uppehålla säkerheten gentemot besökare och personal vilket länsstyrelsen har liten förståelse för, säger Ljungberg³³. Han menar vidare att begravningsverksamheten i praktiken alltid blir överordnad kulturhistoriska intressen då gravplatserna styr hur det är möjligt att plantera träd. Kulturhistoriskt är det viktigt att träden placeras på samma plats som tidigare och med samma avstånd vilket ibland är praktiskt omöjligt. I Oxie är trädens placering beroende av vilka ytor som man kan frigöra till trädplantering. Det gör att avståndet mellan träden i trädkransen inte kommer att kunna behållas och heller inte vara detsamma. Ur trädens perspektiv är detta snarare en fördel då kronorna i nuläget växer in i varandra säger Ljungberg³⁴.

Problemet med träd i kyrkogårdsmuren kan göra trädens ursprungliga placering olämplig. Trots det ska trädkransen per definition utgöra kyrkogårdens yttre gräns och man kan ställa sig frågan hur långt från tomtgränsen träden kan flyttas, menar Ljungberg³⁵. Han upplever också att det finns liten förståelse och kunskap hos handläggare på länsstyrelsen om vad träd behöver och dessutom en syn på växter som något statiskt och inte något som förändras över tid. Även i Växjö har kulturhistoriska intressen styrt återplanteringen av träd berättar Lundin³⁶. Länsstyrelsen ansåg att det var viktigt att samma antal träd som det ursprungliga återplanterades. Förvaltningen fick dock tillåtelse att ändra på placeringen av träden i alléerna och även hålla ett ojämnt avstånd mellan dessa för att hitta bättre platser för träden. Avståndet mellan träd i alléer och trädkrans varierar nu mellan sex och tio meter. Att man skulle behålla samma antal träd har gjort att träden placerats så tätt att det även framöver kommer att bli problem med kraftig beskuggning, trädkronor som växer in i varandra, och inte minst dålig framkomlighet för maskiner och transporter. Lundin³⁷ menar vidare att när kyrkogården ritades i början av 1900-talet skedde skötseln med

²⁷ Erik Ljungberg, landskapsingenjör Malmö kyrkogårdsförvaltning. Intervju 2012-09-19.

²⁸ Linda Lundin, landskapsingenjör Växjö kyrkogårdsförvaltning. Intervju 2012-10-09.

²⁹ Jan Unnerman, kyrkogårdschef, Ängelholms kyrkogårdsförvaltning. Intervju 2012-06-27.

³⁰ Erik Ljungberg, landskapsingenjör Malmö kyrkogårdsförvaltning. Intervju 2012-09-19.

³¹ Linda Lundin, landskapsingenjör Växjö kyrkogårdsförvaltning. Intervju 2012-10-09.

³² Erik Ljungberg, landskapsingenjör Malmö kyrkogårdsförvaltning. Intervju 2012-09-19.

³³ Ibid.

³⁴ Ibid.

³⁵ Ibid.

³⁶ Linda Lundin, landskapsingenjör Växjö kyrkogårdsförvaltning. Intervju 2012-10-09.

³⁷ Linda Lundin, landskapsingenjör Växjö kyrkogårdsförvaltning. Intervju 2012-10-09.

hundredskap. Att behålla detta utseende försvårar modern skötsel vilket länsstyrelsen har liten förståelse för.

Trädens placering på kyrkogården är problematisk ur fler aspekter än dess närhet till muren och det sparsamt tilltagna avståndet träden emellan. Enligt Ljungberg³⁸ är många träd placerade nära aktiva gravar där upprepad avgrävning av rötter sker. Detta påverkar trädens vitalitet och motståndskraften mot vind och kan göra att träden blir en säkerhetsrisk. I Växjö har man sett ett problem med att en stor andel träd är placerade nära vattenledningar och hårdgjorda ytor som gångvägar. Det gjorde att det var överordnat att hitta nya placeringar för träden när nyplantering skedde där de fick bättre förutsättningar säger Lundin³⁹.

När förvaltningen står inför att plantera nya, eller bevara befintliga träd är ekonomin viktig säger Ljungberg⁴⁰. Att nyetablera en komplett trädkrans kräver omfattande etableringsskötsel och är en stor kostnad. Samtidigt lägger förvaltningen mycket tid på att underhålla äldre träd med årliga kontroller, beskärningar och kronstabiliseringar. Detta kan vara mer kostsamt på sikt anser Ljungberg⁴¹. Många av de befintliga kyrkogårdsträden är i dåligt skick på grund av diverse felaktiga skötselregimer under årens gång. I Höja har många av träden röta, samt grenar med dålig infästning på grund av större och felaktiga beskärningar berättar Unnerman⁴².

Förutom att uppfylla länsstyrelsens kulturhistoriska krav är kyrkogården också en samhällsservice som kyrkogårdsbesökare och allmänhet kan ha synpunkter på. I Höja utanför Ängelholm har man enligt Unnerman⁴³ erfarenhet av allmänhetens starka känslor i samband med avverkning av träd. Det var när man avverkade en hel kyrkogårdsallé bestående av hästkastanj och nyplanterade denna som många av de boende i samhället blev upprörda. Detta är en del av bakgrunden till att man nu vill prova en metod där man behåller de uppvuxna träden så långt det är möjligt och avlägsnar dessa successivt menar han. Även befintliga träd kan leda till missnöje hos kyrkogårdsbesökare genom beskuggning och nedskräpning av gravplatser vilket man i Växjö fått flera klagomål på säger Lundin⁴⁴.

Möjligheter att förnya successivt

Samtliga förvaltningar har valt en förnyelsemetod som innebär att trädkransen förnyas successivt på något sätt. I Växjö arbetar man efter en trädvårdsplan som sträcker sig över 30 år där trädkransens ska förnyas åt ett vädersträck i taget berättar Lundin⁴⁵. Den 30-åriga trädplanen innefattar samtliga av kyrkogårdens alléer. Vid inventeringen av trädbeståndet visade det sig att alla träd på kyrkogården hade en likvärdig och relativt hög ålder. Genom att förnya alléer över lång tid hoppas förvaltningen slippa detta problem i framtiden. Detta tillvägagångssätt innebär också att man under hela processen håller kvar den lummiga och uppvuxna känslan som är viktig för kyrkogårdens karaktär säger Lundin⁴⁶. Ett problem med successiv återplantering skulle kunna vara att man etablerar de nya träden i skuggan av de redan uppvuxna. Det har hittills inte varit några problem då man haft noggranna kontroller och etableringsskötsel berättar Lundin⁴⁷.

Planen för Oxie innebär en etappvis förnyelse av trädkransen. Då man planerar att återta gravar för att kunna etablera träd i gräsytor längre ifrån muren blir det automatiskt en mycket långsiktig återplantering av träd. Gravrätterna som är upplåtna på 25 år i taget kan därefter förnyas, alternativt kan ny gravsättning ske, vilket gör det omöjligt att förutse när en yta blir ledig. För en kyrkogård med stor andel nya

³⁸ Erik Ljungberg, landskapsingenjör Malmö kyrkogårdsförvaltning. Intervju 2012-09-19.

³⁹ Linda Lundin, landskapsingenjör Växjö kyrkogårdsförvaltning. Intervju 2012-10-09.

⁴⁰ Erik Ljungberg, landskapsingenjör Malmö kyrkogårdsförvaltning. Intervju 2012-09-19.

⁴¹ Ibid.

⁴² Jan Unnerman, kyrkogårdschef, Ängelholms kyrkogårdsförvaltning. Intervju 2012-06-27.

⁴³ Ibid.

⁴⁴ Linda Lundin, landskapsingenjör Växjö kyrkogårdsförvaltning. Intervju 2012-10-09.

⁴⁵ Ibid.

⁴⁶ Ibid.

⁴⁷ Ibid.

gravsättningar är det svårt att hitta lediga platser för träden berättar Ljungberg⁴⁸. På Höja kyrkogård sker nya gravsättningar sker i liten utsträckning. Här var problemet med att hitta lediga ytor för de nya trädens placering inte avgörande säger Unnerman⁴⁹. Det kommer dock inte vara möjligt att etablera samtliga träd i öppna gräsytor utan man planerar att plantera nya träd i grusytor vilket man ska hitta tekniska lösningar på.

Inom Ängelholms kyrkogårdsförvaltning finns tankar på hur etableringen ska gå till för att undvika att de nya träden får konkurrera med de gamla. Det är viktigt att det är tillräckligt avstånd till de gamla träden så att beskuggning undviks så långt som möjligt. Några av de befintliga träden kommer att avlägsnas redan från början för att ge utrymme och de kvarvarande träden kommer att gallras ur under de närmsta åren. Extra etableringsskötsel kommer att krävas i form av bevattning och extra kontroller av de nya plantorna enligt Unnerman⁵⁰. De äldre träden som ska vara kvar samtidigt som de unga plantorna växer upp är sådana som bedöms ha tillräckligt god vitalitet för att klara de beskärningar och gallringar som behövs för att ge de nya träden plats. För att avlägsnandet av de äldre träden ska ske i rätt takt behövs en långsiktig skötselplan och utöver det god växtkunskap som gör att man kan fatta nya beslut om det blir nödvändigt säger Unnerman⁵¹. Det är viktigt att man inte är beroende av snabb tillväxt då man ska etablera träd i skuggan av befintliga träd säger Ljungberg⁵². Eftersom träden i trädraden då kommer att få varierad ljustillgång kommer tillväxten att variera och de kommer att utveckla olika form. Detta gör metoden olämplig för starkt arkitektoniska anläggningar anser Ljungberg⁵³.

⁴⁸ Erik Ljungberg, landskapsingenjör Malmö kyrkogårdsförvaltning. Intervju 2012-09-19.

⁴⁹ Jan Unnerman, kyrkogårdschef, Ängelholms kyrkogårdsförvaltning. Intervju 2012-06-27.

⁵⁰ Ibid.

⁵¹ Ibid.

⁵² Erik Ljungberg, landskapsingenjör Malmö kyrkogårdsförvaltning. Intervju 2012-09-19.

⁵³ Ibid.

Diskussion

Metoddiskussion

För arbetets litteraturstudie användes en del studentarbeten som referenslitteratur. Anledningen är att många examensarbeten behandlar området ingående och är intressanta att redogöra för som bakgrund inför frågeställningarna till det här arbetet. Då studentarbeten är gjorda av oerfarna forskare och under en begränsad tidsperiod finns det naturligtvis begränsningar vad gäller dess vetenskapliga kvalitet. Jag tycker ändå att de tillför viktig information till studien och där det var möjligt har vetenskaplig litteratur som rapporter, böcker och artiklar använts.

Valet av kvalitativa intervjuer som metod grundar sig delvis på bristen på vetenskaplig litteratur inom ämnet. Dessutom ville jag reda ut vilka tankegångar som låg bakom förvaltningarnas val av förnyelsemetod vilket gjorde djupgående intervjuer till en lämplig metod. Det visade sig att metoden fungerade bra för att svara på frågeställningarna. En tanke inför intervjuerna var att det skulle vara ett samtal/diskussion och inte kännas som en utfrågning vilket lyckades till stor del. Det gjorde att låg standardisering på intervjufrågor valdes, med enbart tre förutbestämda huvudfrågor och en stor del följdfrågor. Dessutom skedde en rundvandring på varje kyrkogård vilket bidrog ett öppet samtal istället för en utpräglad intervjusituation. I efterhand hade kanske något mer standardiserade intervjuer gett ett mer lätthanterligt material att analysera. Enligt samma tankegångar valde jag att inte spela in intervjuerna utan enbart föra stödanteckningar samt observera och fotografera de studerade kyrkogårdarna. Om jag hade upprepat samma studie igen hade jag ändå valt att spela in intervjuerna för att lättare kunna gå tillbaka till ursprungsmaterialet.

Ovan nämnda faktorer och min egen ovana som forskare och intervjuare är klara begränsningar med studien. Bristen på erfarenhet samt en underskattning av tidsåtgången har varit problem framförallt då materialet skulle analyseras och redovisas.

Tidsramen för arbetet gjorde att urvalet till stor del skedde utifrån hur snabbt jag kunde få kontakt med förvaltningarna och boka in tid för intervju. Om studien skulle upprepas rekommenderar jag ett mer genomtänkt urval, eventuellt med större geografisk spridning och fler förvaltningar av varierande storlek. Framtida forskning skulle även kunna arbeta med samma frågeställning, men utifrån en annan metod. Exempelvis skulle enkäter kunna användas för att täcka in fler förvaltningar och på så sätt få en övergripande kartläggning inom området.

Resultatdiskussion

När träd som växer tillsammans i arkitektoniska anläggningar såsom en allé ska förnyas ställs man inför frågan hur man ska gå tillväga. Förutom de allmänna svårigheter som finns med att ersätta träd i alléer, visar studiens resultat ytterligare problem som är specifika för kyrkogårdens trädkrans. Intervjuer med kyrkogårdsförvaltningar visar att det är trångt om utrymme på kyrkogårdarna. Träden konkurrerar med gravplatser, gångvägar, vattenledningar, och framförallt kyrkogårdsmuren. Dessutom står träden tätt placerade och växer in i varandra i stor utsträckning. Kraven på att kyrkogården ska bevaras utan att dess kulturhistoriska värde förminskas, gör att återplantering av träd är viktigt samtidigt som de kulturhistoriska idealen försvårar förvaltningarnas tillvägagångssätt. Att återplantera så likt som möjligt gentemot den ursprungliga planen anses viktigt av kulturvårdande myndigheter alltså länsstyrelsen. För förvaltningarna är detta inte alltid möjligt eller önskvärt då man i framtiden vill undvika de problem som man nu har med träd som växt sig för stora och har placeringar där de påverkar fasta anordningar.

Ett problem med kyrkogårdens träd är att de ofta är planterade vid en och samma tidpunkt vid 1800-talets slut eller 1900-talets början. Förutom att träden planterades utan tanke på hur stora de skulle bli och hur länge de skulle växa på platsen, gör detta att de kommer att dö ut och behöva ersättas vid ungefär samma tidpunkt. På grund av trädens ålder samt att de ofta har nedsatt vitalitet orsakat av trädssjukdomar, radikala

beskärningsåtgärder och eventuellt avgrävda rötter är en förnyelse i dagsläget aktuell på flera kyrkogårdar. Intervjustudien visar att förvaltningarna använder ett successivt tankesätt för trädförnyelse och ingen väljer metoden totalavverkning och genomgående återplantering. Anledningarna till detta är flera; att kyrkogården inrymmer flera alléer och en omfattande trädkrans, att det ännu inte finns lediga platser att etablera nya träd och att man prioriterar att bevara så många av de gamla träden som möjligt för att undvika att kyrkogården blir kal under många år framöver. I verkligheten är det platsens förutsättningar som styr hur man förnyar trädkransen och inte någon förutbestämd metod.

Då länsstyrelsens tillsyn över kyrkogården som kulturmiljö är starkt styrande för hur trädbeståndet utvecklas får detta stor vikt i förvaltningarnas arbete. Att kyrkogårdsförvaltningarna ser länsstyrelsen som ett problem snarare än en tillgång är beklagligt. Adolfsson (2012) behandlar i sitt arbete de lagar som gäller vid förnyelse av kyrkogårdens träd och menar att det inte bara är olika lagar och myndigheter som motsäger varandra, utan att det dessutom finns motsättningar inom länsstyrelsen mellan de olika tillsynsområdena. Länsstyrelsens kulturmiljöenhet är de som behandlar ansökningar som rör förändringar på kyrkogården men även miljöenheten kan ha synpunkter i varierande grad. Dessa två synsätt är inte alltid förenliga och ofta direkt motstridiga. Att förvaltningarna får olika besked från olika håll gör det svårarbetat och kan leda till passivitet hos förvaltningarna skriver Adolfsson (2012). Kunskap finns hos länsstyrelsen inom områdena kultur och miljö, men den praktiska kunskapen om växter och träd saknas i stor utsträckning. Denna kunskap finns hos förvaltningarna vilket gör att de olika parterna har svårt att se till varandras intresseområden. Det vore önskvärt om länsstyrelserna förutom att enas om riktlinjer kring handläggandet av träd på kyrkogårdar också fick in grön kompetens för att bättre kunna handlägga de ärenden som rör kyrkogårdarna.

En aspekt som framkom i studiens resultat var att kyrkogårdsmuren har stor inverkan på hur trädkransen fungerar idag och hur förvaltningarna tänker inför framtiden. Kyrkogårdsmuren har starkt kulturhistoriskt skydd, är som företeelse äldre än trädkransen, och är mycket kostsam att åtgärda och renovera. Det gör det motiverat att anpassa träden till muren för att undvika problem i framtiden framförallt genom att ändra trädens placering. Samtidigt har muren och träden utvecklat ett ömsesidigt förhållande där träden bidrar till skugga, tar upp vatten, samt i vissa fall stabiliserar muren med sina rötter. Om flera uppvuxna träd avlägsnas samtidigt i anslutning till en mur leder det till förändrade förhållanden och kan på sikt leda till sättningar i muren. Ur det perspektivet kan det vara bra att göra försiktiga och stegvisa förändringar när träd tas ner i anslutning till en mur.

På det tre studerade kyrkogårdarna har man i stor utsträckning tagit hänsyn till platsens förutsättningar när man valt hur trädkransen ska förnyas. De studerade kyrkogårdarna fanns både i stad och landsbygd och var av olika storlek, vilket blev en intressant jämförelse. En större stadskyrkogård kan förändras och förnyas på mycket lång sikt i och med att trädbeståndet är stort, samtidigt som kraven är högre för en arkitektrita anläggning. De båda landskyrkogårdarna har en mer fri utformning där plantor av träd troligen tagits från omgivningarna och planterats utan mer eftertanke än att man ville efterlikna dåtidens parkideal. Samtidigt är trädkransen här mycket viktig då det sällan finns andra större träd på kyrkogårdarna.

Ingen av förvaltningarna har arbetat med framförhållning och föregått problemet med att träden i trädkransen kommer att behöva ersättas. I samtliga fall har man redan problem med dålig status på befintliga träd och träd som redan utgått. I framtiden skulle förvaltningarna redan innan träden utgår, kunna arbeta med långsiktiga trädplaner liknande den 30-åriga trädvårdsplan som finns för Tegnérkyrkogården, för att undvika att trädbeståndet utarmas. Att förvaltningarna hittills till största del drivs inom egen regi, samt att stor kunskap om platsen av tradition finns på kyrkogårdarna gör att det är möjligt att planera för mer långsiktiga åtgärder än inom en entreprenadtid på tre år. Detta gör det möjligt att, som i Höja, planera för en långsiktig skötselplan liknande sådana som används för flersiktade planteringar, med åtgärder som gallringar och röjningar utspridda över flera år. Alla typer av långsiktiga planer är sådant som skulle kunna provas på kyrkogården i större utsträckning än vad det redan gör, om intresse och kunskap finns inom förvaltningen.

Att ingen av förvaltningarna valde att använda sig av totalavverkning och nyplantering av trädkransen som förespråkades av länsstyrelsens handläggare, var enligt mig glädjande då jag är kritisk till att metoden

används enbart av kulturhistoriska skäl. Länsstyrelsens handläggare har ofta en bakgrund som byggnadsantikvarier eller kulturvetare vilket gör det problematiskt när de ska handlägga ärenden som rör träd. Kjell Lundquist skriver i Stritzkes artikel att allén måste utgöra ett *levande landskapselement* med begränsad omloppstid då träd växer, åldras och dör. Klaus Stritzke menar att genomgående återplantering av alléer är ovanlig under historien (Stritzke 1995). Deras tankar passar bättre överens med mina egna synpunkter i frågan. Dessutom har många kyrkogårdar utvidgats över tid och således har trädkransen gjorts densamma. I många fall är trädkransens olika delar redan i dag planterade vid olika tidpunkter och varför länsstyrelsen förespråkar att träden vid en förnyelse ska planteras vid samma tidpunkt blir obegripligt.

Förutom att kyrkogården i sig har förändrats under historien har även den omkringliggande miljön gjort detsamma. Då kyrkogårdarna anlades var det ofta utanför städer och samhällen medan de nu är inbyggda i tätorter. Runtomkring kyrkogårdar finns ofta vägar och bebyggelse i nära anslutning. De stora träden i trädkransen kan bli problematiska då grenar går långt ut över villatomter och vägar och orsakar nedskräpning, skugga och nedfallna grenar. Trädkransen bör anpassas så att man inte till varje pris måste plantera stora inhemska skogsträd, utan kan välja mindre arter och sorter där det är mer lämpligt. Att det redan idag är trångt på kyrkogårdarna gör att ett bättre val av arter skulle göra att man slipper onödiga beskärningar och för tidig nedtagning av träd som växt sig för stora. Samhället och bebyggelsen runt omkring har förändrats, och kyrkogården och dess växter bör göra detsamma.

Med tanke på att trädkransen ofta består av flera arter och redan idag har varierande utseende, finns det möjlighet att vara fri i valet av art och även tillvägagångssätt vid nyplantering. Förutom att välja arter som är bättre anpassade till platsen finns det även möjlighet att utöka artrikedomen. Alléer och trädkransar är per definition dåligt anpassade till förändringar i omgivningen till skillnad från naturliga växtsystem. När man använder sig av kunskaper om succession inom växtbyggnad och istället skapar flerskiktiga planteringar finns alltid någon art som tar vid om en dör ut. Det vore intressant om trädkransen som företeelse kunde få leva kvar, men att kyrkogårdens inramning i framtiden kunde bestå av en mångfald arter i en mer fri utformning med växter i olika höjder. Detta skulle göra att funktionen av trädkrans bevaras samtidigt som vi tar tillvara på de kunskaper vi har idag om hur vi skapar hållbara planteringar. Då kyrkogården inte enbart får betraktas som en bevarandevärd kulturmiljö utan också är en samhällsfunktion som bekostas av begravningsavgiften är det viktigt att vi använder skattemedel på rätt sätt. Att bevara något som vi med dagens kunskaper vet är felaktigt och kostsamt kan ifrågasättas. I framtiden blir det kanske mer aktuellt hur vi ska kunna bevara kyrkogårdens kulturarv samtidigt som kyrkogården mer och mer får en funktion som park och rekreationsområde. Att hitta lösningar som tillgodoser båda dessa sidor blir viktigare.

Studien har angränsat till några intressanta områden som kan bli aktuella för fortsatt forskning. Kyrkogårdsmuren och dess skötsel och bevarande, kanske framförallt med avseende på trädproblematiken skulle vara intressant att undersöka vidare. Även en kartläggning över hur olika länsstyrelser hanterar ärenden som rör trädkransens förnyelse kan vara relevant då det vad jag känner till inte finns någon uttalad policy. Hur man inom länsstyrelsen hanterar förnyelse av trädkransen verkar till stor del bero på intresse och kunskap hos enskilda handläggare.

Arbetet har bidragit till en del svar på hur förvaltningarna kan arbeta med trädkransens förnyelse. Samtidigt har det även öppnat upp för nya frågeställningar. Kanske kan man helt enkelt vända på frågeställningen "hur förnyas kyrkogårdens trädkrans" och istället ställa frågan: ska den verkligen förnyas? Frågan kring hur man ska hantera gamla alléer och andra trädanläggningar blir aktuell inom en snar framtid, inte bara på kyrkogården, utan också i många parker och andra kulturmiljöer. Ska dessa bevaras till varje pris trots att vi nu är medvetna om dess sårbarhet och de svårigheter som är förenade med att förnya dem? Som en av intervjupersonerna uttryckte det så är det intressant att länsstyrelsen har bestämt sig för att en viss tidsepok alltså den kring 1800-talets slut är den som ska bevaras. Trots att kyrkogården funnits långt innan dess med klosterträdgårdar och medeltida kyrkor, och sannolikt kommer att finnas i någon form så länge det finns mänsklighet. Kanske behöver alla kyrkogårdar inte heller ha samma utseende utan olika avtryck från historien kan framhävas på olika platser?

Slutsatser

För att svara på syftet vilka faktorer som är viktiga när kyrkogårdens trädkrans ska förnyas använde jag mig av de erfarenheter som förvaltningarna hittills har gjort inom området. Det framkommer att man till stor del har använt sig av de kunskaper man har av de problem som idag förekommer. Viktigt då kyrkogårdens trädkrans ska förnyas blir då att ha framförhållning och försöka ”titta in i framtiden”, för att undvika de problem som idag uppstått när dåtidens ideal och okunskap passar dåligt in i dagens kyrkogårdsdrift. Uttalade problem som finns idag är träd i konflikt med fasta anordningar, träd som växt sig för stora och hindrar framkomlighet, och träd med dålig vitalitet.

Ur flera perspektiv är en successiv förnyelse av trädbeståndet motiverat. Att inte göra för stor åverkan på kyrkogårdsmuren, att behålla känslan av uppvuxna träd på kyrkogården, samt att undvika framtida problem där samtliga träd uppnår hög ålder vid samma tidpunkt är faktorer som talar för en stegvis förnyelse. En annan faktor är att en genomgripande nyplantering är en stor kostnad som förvaltningarna ska stå för vid en och samma tidpunkt. Om åtgärderna fördelas över en längre tid kan kostnaden spridas ut på flera år vilket bör vara fördelaktigt. För biologiska värden där mångfald är viktigt prioriterar man att bevara gamla träd så långt det är möjligt. Detta talar för att man ska förnya successivt och långsamt, vilket kulturhistoriska intressen ofta motsätter sig. Det är dock tveksamt om en enhetlig förnyelse har varit vanlig historiskt sett och man bör i framtiden sträva efter att bevara trädkransen som företeelse snarare än att ”frysa ett visst utseende”.

Trädkransen har idag i många fall ett oenhetligt utseende tack vare blandade arter och etapper som tillkommit senare. Detta skulle kunna förstärkas genom att den i framtiden i ännu högre grad får bestå av träd av olika ålder, arter och sorter. På så sätt blir trädkransen mindre sårbar när träd dör ut på grund av ålder, sjukdomar och förändrade förutsättningar i omgivningen. Den kan också lättare förnyas med exempelvis luckplantering utan att förlora sin karaktär.

Att kyrkogårdsförvaltningarna och länsstyrelsen samverkar i större utsträckning kan göra att de kulturhistoriska intressena ses som en möjlighet istället för ett problem av förvaltningarna. Att sätta kyrkogården i ett större perspektiv där den ska fungera som begravningsplats, rekreativ park, och kulturmiljö blir viktigare. Kyrkogårdens trädkrans och hur vi behandlar dem måste följa med i utvecklingen av samhället som helhet.

Referenser

- Adolfsson, Sara (2012). *Ersättning av träd på begravningsplatsen: samspelet mellan lagar, myndigheter, organisationer och förvaltning*. Landskapsingenjörsprogrammet. Självständigt arbete vid LTJ-fakulteten, SLU Alnarp.
- Begravningslag (1990). (SFS 1990:1144). Stockholm.
- Bengtsson, Rune (1992). *Kyrkogårdens växtmaterial – egenskaper och ursprung*. Kyrkogårdens gröna kulturarv. Bucht, Eivor. (red) Stad & Land. Movium/SLU. Alnarp.
- Bengtsson, Rune (1996). *Svenska landsvägsalléer*. Stad & Land. Movium/SLU. Alnarp.
- Couch, Sarah (1994) Conservation of avenue trees. *Abricultural Journal*. 1994. Vol 18.
- Dunnet, Nigel och Hitchmough, James (2004). *The dynamic landscape: design, ecology and management of naturalistic urban planting*. Spon Press. London.
- Engquist, Marit (2006). *Alléerna på Barsebäcks gods. Bevarandeplan*. Landskapsingenjörsprogrammet. Självständigt arbete vid LTJ-fakulteten, SLU Alnarp.
- Förordning om områdesskydd enligt miljöbalken m.m (1998). (SFS 1998:1252). Stockholm.
- Gröna fakta (2005). *Begrepp i begravningsverksamheten 2005*. Gröna fakta 5/2005. Movium/SLU. Alnarp.
- Gröna fakta (2009). *Strukturrika planteringar – en möjlighet för stadens grönska*. Gröna fakta 5/2009. Movium/SLU. Alnarp.
- Gröna fakta (2012). *Kyrkogården på entreprenad – hur säkerställer man kvalitet på skötseln?* Gröna fakta 5/2012. Movium/SLU. Alnarp.
- Isaksson, Caroline (1993) Alla lindarna ska bytas i Drottningholms allé. *Viola*. 1 dec 1993. Nr 22.
- Jacobsén, Hanna (2012) *Kyrkogårdens hotade trädbestånd: en förnyelse av träddarter utan ett förlorat kulturarv*. Landskapsingenjörsprogrammet. Självständigt arbete vid LTJ-fakulteten, SLU Alnarp.
- Jordbruksverket (2012-01-17). *Landskapselement*. Tillgänglig:
<http://www.jordbruksverket.se/amnesomraden/stod/miljoersattningar/naturochkulturmiljoeriodlingslandskapet/villkor/landskapselement.4.510b667f12d3729f91d80009127.html> [2013-01-07]
- Kvale, Steinar (1997) *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Studentlitteratur. Lund.
- Kyrkogårds och Fastighetsförvaltningen Växjö (okänt årtal) *Tegnérkyrkogården Trädvårdsplan – förnyelse av trädbeståndet*. Växjö kyrkogårdsförvaltning. Växjö.
- Lag om kulturminnen m.m. (1988). (SFS 1988:950). Stockholm.
- Levinsson, Anna och Schroeder, Håkan (2006). *Vård av solitära träd intill järnväg. Identifiering och hantering av riskträd*. Rapport 2006:11. Institutionen för landskaps- och trädgårdsteknik. SLU Alnarp.
- Lundqvist, Kjell (1992) *Från beteshage till trädgård – kyrkogårdens historia*. Kyrkogårdens gröna kulturarv. Bucht, Eivor. (red) Stad & Land. Movium/SLU. Alnarp.
- Länsstyrelsen Hallands län (2009) *Trädvård på kyrkogårdar*. Rapport 2008:04.

Naturvårdsverket (2004) *Åtgärdsprogram för särskilt skyddsvärda träd i kulturlandskapet*. Naturvårdsverket rapport 5411. Stockholm.

Olsson, Patrik och Jakobsson, Åsa (2005). *Alléhandboken*. Regionmuseet Kristianstad. Kristianstad.

Ramsauer, Nina (2011) *Vem ska beskyddas mest? Konflikten mellan kyrkogårdens särskilt skyddsvärda träd och säkerheten för besökare, personal och föremål*. Biologprogrammet. Självständigt arbete vid miljövetenskapliga institutionen. Lunds universitet. Lund.

Rosdahl, Lena (2010) *Förslag på sju olika träd som kan ersätta befintliga träd på kyrkogårdar*. Trädgårdsingenjörsprogrammet. Självständigt arbete vid LTJ-fakulteten, SLU Alnarp.

Stål, Örjan (2001) Träd i urban miljö. *Trädbladet*. 2001, 8:1.

Stritzke, Klaus (1995) Föryngring av en allé. *Lustgården*. 1995. V 75.

Sundin, Bo (2001) *Landskapet som arena: vetenskapen, institutionerna och miljön, 1800 – 2000*. Institutionen för historiska studier. Umeå universitet. Umeå.

Svala, Catharina (2010). *Kyrkogårdsmuren – kultur och konstruktion*. Stad & Land. Movium/SLU. Alnarp.

Svenska kyrkan. Malmö kyrkogårdsförvaltning. *Oxie kyrkogård*. Tillgänglig:
<http://www.svenskakyrkan.se/default.aspx?id=659139> [2013-01-07]

Sörensen, Ann-Britt och Wembling, Mona (2008). *Minnenas trädgård – om kyrkogårdens form och växter*. Stad & Land. Movium/SLU. Alnarp.

Trost, Jan (2005). *Kvalitativa intervjuer*. Studentlitteratur. Lund.

Vollbrecht, Klaus (1992) *Beskärning och vård av kyrkogårdens träd*. Kyrkogårdens gröna kulturarv. Bucht, Eivor. (red) Stad & Land. Movium/SLU. Alnarp.